

HATIRALARIN IŞIĞINDA BALKAN SAVAŞLARI

THE BALKAN WARS IN THE LIGHT OF MEMOIRS

Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi,
Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, hamisezer@yahoo.com

Öz

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı sürecinde önemli dönüm noktalarından biridir. Olumsuz şartlarda meydana gelmiş ve büyük bir yenilgi ile sonuçlanmış olan bu savaşta, halkın çoğunluğu göç etmek zorunda kalarak büyük acılar yaşamıştır. Konuyla ilgili çok sayıda eser yayınlanmış ve yayınlanmaktadır. Bu eserlerin içinde, savaşın tanığı olmuş kişiler tarafından yazılmış ve harbin gelişimi, yaşananların anlatıldığı çok sayıda anı da bulunmaktadır. Bunların bir kısmında savaş, askerî yönden günü gününe kaydedilmiştir. Anıları yazarlar, ağırlıklı olarak asker ve kumandanlardır. Anılarda, askerî açıdan bilgiler bulunmasının yanı sıra, yaşanan acılar, eksiklikler, hatalar da etkili bir şekilde aktarılmıştır. Okunduğu zaman Osmanlı ordusunun ne gibi hatalar yaptığını, halkın ve askerinin nasıl zorluklar çektiğini görmek mümkün olmaktadır. Birçok eserde "askerî harekât" ele alındığından, bu çalışmada, anılardan yararlanılarak, sadece savaş sırasında yaşanan zorluklar, hata ve eksiklikler anlatılmaya çalışılacaktır.

Abstract

The Balkan Wars are one of significant turning points of the Ottoman Empire in the period of defeat and dissolution. As it is known, the wars occurred in negative conditions and resulted in a great defeat. In the aforementioned period, most of the people had to migrate and they experienced hard times. About this subject, a lot of studies were published and have been published today. Among these publications, there are memoirs that were written by witnesses of the development of the wars and the incidents during the wars. In some of them, the wars were recorded daily about military affairs, because the writers of memories are mostly soldiers and commanders. Besides the military information in the memoirs, suffer, deficiencies, and mistakes during the wars are also explained. When the memoirs are read, it is possible to see the mistakes of the Ottoman army, which difficulties the people and the soldiers lived. As the military operation could be seen in many books, in this study, the difficulties during the war, especially mistakes and deficiencies will be explained by the information from the memoirs.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 13 Ekim 2016
Kabul edildiği tarih: 22 Kasım 2016
Yayınlanma tarihi: 12 Aralık 2016

Article Info

Date submitted: 13 October 2016
Date accepted: 22 November 2016
Date published: 12 December 2016

Anahtar sözcükler

Balkan Savaşları, Hatırat, Osmanlı Ordusu

Keywords:

Balkan Wars, Memoirs, The Ottoman Army

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001487

Balkan Savaşları, 1912-1913 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ve dört Balkan devleti (Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ) arasında meydana gelen birbirini takip eden iki büyük savaşı kapsamaktadır. Savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlardaki tüm topraklarını kaybetmiş ve bölgedeki halkın büyük kısmı göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece, bu savaş Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran gelişmelerden biri olarak tarihte yerini almıştır. Savaşın ve yenilginin sebepleri çoktur. Konuya ilişkin oldukça fazla sayıda eser yayınlanmıştır. Bunların bir kısmı, döneminde, bir kısmı ise daha sonra yazılmıştır. Yine savaşın gelişimine ilişkin çok sayıda inceleme ve araştırma çalışmaları bulunmaktadır (Ergün Aybars, *Balkan Harbi (1912-1913)*; Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*; Bekir Sıtkı, *Garp Ordusu Hareketi, Cavid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu*; Fahri Belen, *1912-1913 Balkan Savaşı*; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*; Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912- 11 Ağustos 1913)*).

Bu çalışmalarda savaş bütün yönleriyle ele alınmıştır. Sözü edilen eserler içinde kayda değer çoğunlukta hatıratlar da vardır. Bu hatıratlar, savaşta yer almış, asker, komutan veya gazeteciler tarafından kaleme alınmıştır. Hatıratlar arasında askeri harekâtların anlatıldığı örnekler olduğu gibi, savaşın zorluklarını, eksikliklerini anlatanlar da çok sayıdadır. Bu çalışmada, bu hatıratlardan faydalanarak Balkan savaşlarının onların dilinden nasıl görüldüğü incelenmeye çalışılmıştır. Metni hazırlarken öncelikle Osmanlı ordusunun durumu, eksiklikleri, savaş sırasında yaşanan sıkıntılar hakkında bilgi verilmiş, böylelikle savaşın zorluklarının, Osmanlı ordusunun eksikliklerinin, hatıratlara nasıl yansıdığı gözler önüne serilmeye gayret edilmiştir. Çalışmada kaynakçada gösterilen, yayınlanmış araştırma eserleri ile birlikte on adet hatıratın yararlanılmıştır. Bu hatıratlar tercih edilirken askeri harekâtlardan bahsedenler değil, askerlerin durumu, harbin geçtiği ortamdan bahsedenler tercih edilmiştir.

Bu dönemde Osmanlı ordusunun durumu, sürecin aleyhte gelişmesi için en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nde, askerler için çıkarılan Emeklilik Kanunu, Balkan ittifakının doğmasının da bir nedenini oluşturmuştur. Osmanlı ordusunda subaylar **alaylı** ve **mektepli** olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. 1908 kayıtlarına göre alaylılar arasında 80, 62 ve 58 yaşlarında askerler vardı. Meşrutiyetten sonra çıkan Emeklilik Kanunu ile, alaylı subay sayısı azaltıldı. Fakat atılanların yerleri, genç subaylarla doldurulamadı. Bunların meslek bilgileri az, fakat disiplini sağlama bakımından gördükleri hizmet iyiydi. Bu eksiklik Avrupa ve Balkan devletleri tarafından biliniyordu. Alaylı subaylar mekteplileri, mektepliler de alaylıları yeteneksiz görüyordu. Subaylar arasında ikilik yaratan bir de nizamiye ve redif sınıflaması vardı. Redif subayları eğitim yapmıyordu. Bunlardan bazıları diğerlerini kanuna ve nizama karşı gelmeye teşvik ediyorlardı. Disiplin kuramamışlardı, erlerle beraber ticaret ve tütün kaçakçılığı yapanlar da vardı (Balkan Harbi (1912-1913) 149-150).

Osmanlı subaylarını birbirinden ayıran başka bir konu da, özel işleme tabi tutulan, arkadaşları teğmen çıkarken yüzbaşı, binbaşı hatta generalliğe kadar rütbe alan devlet büyüklerinin çocuklarından meydana gelen Zadegan (Ergin 892) sınıfının olmasıydı. Bu durumlar Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü ortaya koymaktaydı (Balkan Harbi (1912-1913) 150).

Orduda kurmaylık konusu da ikiliğe sebep olmaktaydı. Sınıf subayları, bu subayların iyi eğitim almaları nedeniyle kendilerinden fazla yükselmelerini hazmedemiyordu. Yapılan rütbe indirimi, önemli subayların ordudan

uzaklaşmasına sebep oldu. Subay maaşları ihtiyaca yeter hale getirilmiş, fakat terfi ve taltif konuları çözümlenememişti. Nizamiye birliklerinin eksikliklerini tamamlamak için yeniden askere alınanlar, ilk terhislerinden sonra aradan az zaman geçmesine rağmen sonra tekrar askere çağrıldıklarını ileri sürerek, birliklerinde uygunsuz durumlar çıkarmaktaydılar. Redifler, terhislerini isteyerek Harbiye Nazırlığına ve Bâb-ı Âli'ye başvurmaya başladılar. Müslüman erler, ilk kez Balkan Savaşı'nda orduya alınan Hıristiyan erlerle aynı safta savaşıacaklarını görünce şaşırılmışlar ve bu durumdan memnun olmamışlardır (Balkan Harbi (1912-1913) 150,152; Cesur 16-17).

Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı ordusu, yukarıda anlatılanlar dışında isyan, terhis, iç çekişme ve düzensizlik sorunları ile meşguldü. İngiliz ve Rus baskılarıyla savaştan önce 120 tabur terhis ettirilmiş, Rumeli'deki tek güvenlik unsuru yok edilerek devletin geleceği, özellikle de Balkan toprakları çok büyük bir tehlikeye atılmıştı. Osmanlı Devleti, 29 Temmuz 1912'de aldığı son terhis kararının hemen arkasından Balkanlar'da meydana gelen gelişmeler üzerine seferberlik ilan etmek zorunda kalmıştır. Ancak seferberlik ilanında çekingen davranmış ve geç kalınmıştı. Seferberlik ilanını terhis olayının hemen arkasından yaptığından, ordunun seferber edilmesinde büyük kargaşa ve zorluklarla karşılaşmıştır¹. Bunlarda ordunun hazırlıklarını tamamlayamamasına neden olmuştur. Seferberliğin ilan edilmesinden sonra orduda terhislerle boşalan kadroların doldurulması, planlara göre birliklerin muharebe bölgelerine kaydırılması sürerken, kamuoyunda da hareketlilik görüldü. Gösteriler, mitingler yapılıyordu. Hükümetin savaş hazırlıkları desteklendi. Örneğin, İstanbul'da Ekim ayı içerisinde savaş lehinde gösteriler yapılsa da Osmanlı Devleti bu savaşa hazır değildi (Baş 429-430; Özdemir 258; Hayta, *Balkan Savaşları Sırasında...* 258). Seferberliğin ilanından sonra zaman geçmesine rağmen Osmanlı ordusu seferberliğini ikmal edemedi. Birinci nizamiye fırkasının kolordu dâhilinde bulunmadığı ve iki alayı İstanbul'da terk ettiği dikkate alınırca, kıtaların seferberliğe hazırlanması gerekirdi. Erzak, cephaneye ve diğer kollardan ortada eser yoktu. Mevcut kuvvetler de yarı seferber halde bulunuyorlardı. Günde bir alayın bile gönderilmesi mümkün olamıyordu. Vagon ve lokomotif olmadığından, bir iki lokomotif ancak gönderiliyordu. Bir redif taburu bir gün boyunca garda taş üzerinde beklemiş, trene bindirilememişti. Asker silahlarını çatarak, taşlar üzerinde bekliyordu (Özdemir 424; Çobanoğlu 19-20;

¹ **Terhis ve seferberlik** konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Uçarol, Rifat. "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu." *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1989. 257-277.

Cesur 24). Tüm Osmanlı ordusunun seferber edilememesinin sebeplerinden biri de, ordunun bir bölümünün Yemen’de bulunması ve bunların Balkanlara nakledilmesinin imkânsız oluşuydu. Çünkü, Yunan donanması etkinlik gösterdiği Ege Denizi’nde büyük tehlike oluşturuyor, nakliyeti engelliyordu. Ayrıca, Batı Rumeli ile Doğu Trakya arasındaki tek demiryolu bağlantısı Bulgar sınırları yakınından geçiyordu. Dolayısıyla savaşın idamesi bölgesel kaynaklarla gerçekleştirilmek zorunda kalıyordu (Balkan Harbi (1912-1913), 73, 1000-1001).

Ordudaki askerlerin eğitim durumu da iyi değildi. Selanikli Bahri de eserinde bu durumu şu şekilde dile getirmektedir.

Yayılmayı, araziden istifade etmeyi, silahını kullanmayı bilmeyen askerin miktarı her taburda mevcudun dörtte üçünü teşkil ediyordu. Verilen 400 metrelik nişangaha karşılık 2000 metrelik nişangah düzenleyip ateş yapan, fişeği namlunun ağzından tüfeğe koymaya çalışan askerin orduda asker sıfatıyla bir mevki işgal ettiklerine gülmek mi ağlamak mı gerektiğine şaşırıp kalmıştık. Talim ve terbiyedeki bu eksikliklerin genellikle geri çekilme emrinden başka emir kabul etmeme yüzünden oluşturduğu moral bozukluğu onarılmayacak bir hale gelmişti (Bahri, *Balkan Harbinde Garb...* 14).

Osmanlı Devleti bu şekilde dezavantajlı girdiği savaşta bir çok Avrupalı askeri şaşırtan çabuk ve ani yenilgiler aldı (Hayta 258). Balkan orduları ise Avrupa bilgi ve teknolojisi ile donatılmıştı.

Osmanlı ordusu savaş öncesinde ve savaş sırasında yaşanan isyanlarla, Meşrutiyet’in ilanı ve korunması çabalarıyla çok yıpranmıştı. Genç komutanlar gerçek vazifelerinin dışında, ordunun ve memleketin ıslahı ile uğraşmaktaydı. Bu komutanlar kanun, nizamname ve düzenlemelerle meşgul olup, hükümeti kontrol altına alarak devletin siyasi hayatına etki yapmak için aralarında dernekler kurup, siyasi alanda gruplara ayrılıyorlardı. Bütün bunlarla birlikte 31 Mart Vak’asından (13 Nisan 1909) sonra komutanların kemikleşmiş bir vaziyette İttihatçı ve İtilafçı şeklinde gruplaşması, çoğu makamlara genç kurmaylarla emir subaylarının hakim olması, ordudaki tahribatı arttırmıştı (Baş 430). Savaşlarda Osmanlı ordusu Doğu ve Batı ordusu olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Doğu ordusu Bulgarlara, Batı ordusu Sırp'lara karşı savaşmıştır. Ordunun bu hazırlıksızlığı ve eksikliği savaşın gelişmesini de etkileyecek ve aşağıda hatıratlara yansıyan üzücü, düşündürücü olaylara neden olacaktır.

Balkan Savaşları'nda, seferber edilen Osmanlı ordusu, sağlık hizmetleri ve malzeme açısından da hazırlıklı değildi. Sağlık hizmetleri ile ilgili faaliyetler önceden planlansa da, bu planların uygulama sırasında gerçek gelişmelere cevap vermediği kağıt üzerinden savaş alanına yansımadağı görülmektedir (Kılıç, *Birinci Balkan Savaşı...* 280). Sıhhiye bölükleri ve seyyar hastanelerin kadro ve malzemeleri büyük zorluklarla ikmal edilmişti. Atanma işlemleri düzensiz ve kontrolsüz yapılmış, bir şahıs aynı zamanda iki yere tayin edilmiş, sıhhiye dairesi tayinini yaptığı hekime birliğinin nerede olduğunu belirtmekte aciz kalmış, Tuzla'da olduğu söylenen birlik Çatalca'da çıkmıştır. Cephane ve koşum takımları dikkatsizlik ve zamansızlık yüzünden hayvanlara layıkıyla uydurulamadığından, kuma saplanmışlardı (Uzel 212; Çobanoğlu 23-24).

Savaş alanında askerlerin iaşesinde de eksiklikler vardı. Yiyecek sıkıntısı çekilmekteydi. Yanya tarafında Yunanlılara karşı mücadele eden Vardar ordusu komutanı Zeki Paşa maddi sıkıntılar çekildiğini acı bir şekilde anlatmaktadır. Paşa'nın anlatımına göre; askerlere hiç iyi bakılamamaktadır. Aslında Garb ordusuyla Vardar ordusunun kasalarında az miktar para mevcuttur. Ancak bu para ile açlıktan takatsiz kalan zayıf düşmüş askerlerin yerleştirildiği hastanelerin idaresi sağlanmaya çalışılıyordu. Ayrıca, mevcut bu para hastanelerden başka karargâhlar ve karargâhlarla Yanya arasında birer iaşe heyeti oluşturularak oralardan geçen veya kıtalardan ayrılmış bulunan zor durumdaki askerlerin beslenmesi için kullanılıyordu. Orduda salgın hastalık olmamakla beraber açlık hüküm sürmekteydi. Yanya'da bulunan Osmanlı askeri açlıktan kurtulamıyordu. Bu güç şartlarda şiddetli bir taarruza hazırlanan Yunan ordusu ile savaşıp, mağlup etmek hiç hatır ve hayale getirilemiyordu. Yanya'daki asker açlıktan kurtulamadığı gibi siperlerdeki askerlerin el ve ayakları bile donmaktaydı (Zeki 88-89). Aynı şekilde zorluk çeken Gümülcine'deki askeri birliklere, 1912 yılı Şubatının 27'sinden itibaren askere dağıtılacak yiyeceğin çeşidi ve miktarı konusunda bir düzenlemeyi içeren emir gelmiştir. Bu listeye göre yiyecek dağıtılacaktı (Conk 111-112). Liste şöyleydi:

Günler	Sabah	Akşam
Çarşamba	90 gr. peynir	150 gr. et
Perşembe	90 gr. peynir	150 gr. kavurma
Cuma	90 gr. peynir	150 gr. et
Cumartesi	90 gr. peynir	150 gr. et
Pazar	90 gr. peynir	150 gr. kavurma
Pazartesi	90 gr. peynir	150 gr. et
Salı	90 gr. peynir	150 gr. et

Bu şekilde bildirilen yemek listesinin uygulanması ve kilerde mevcut erzaktan katiyen sarf edilmemesi isteniyordu.

Şiddetli yağan yağmurlar yüzünden Osmanlı ordusunda ikmal aksamıştır. Bütün ordu aç ve sefil bir halde kalmış, komutanlar dahi yiyecek bir lokma ekmek bulmakta güçlük çekmişti. Ordunun üst kademesinin de sıkıntı içinde mücadele ettiklerini Bartlett² eserinde şöyle anlatmaktadır:

Gece saat zevali dokuzda karargah-ı umumi merkezine vasıl olabildim. Baş kumandanı ve erkan-ı harbiye heyetini eşya namına kat'iyen bir şey bulunamayan tamamıyla boş, dört odalı bir evde yerleşmiş buldum. Bir takımını yerde kuru tahta üzerine en ziyade mazhar-ı teveccüh olanları ot demetleri üzerine oturmuşlar hepsi bitab ve kıta'atda vürud edecek raporları bekliyorlardı. Geleceğini vehm ve tahayyül ettikleri bu raporlar kat'iyen gelmedi. Bu akşam yemeğimiz karargah-ı umumi merkezinde bulunması mümkün-i yegane gıda olan bir tabak dolusu pilavdan ibaret oldu (Bartlett 47).

Savaşın başlangıcında yollar çamur, hayvanlar aç, uykusuz, perişan kendilerini taşıyamayacak kadar mecalsiz iken, topları çektirmek için devamlı insan gücüne ihtiyaç duyulmuş ve yollarda birçok er ve malzeme bataklıklarda gömülmüştü. Cephede yaralılar, sargı müfrezesi çalışma yeri hakkında bilgi

² Ellis Ashmead Bartlett Lüleburgaz muharebesi ile ilgili notlarını 20 bin kelimelik bir telgrafla Londra'daki Daily Telegraph gazetesine göndermiş dönüşünde de Paris'te düzenleyerek "Illustration" adıyla yayınlanmıştır. Bu yayın Ebu Nüzhet Hakkı tarafından çevrilerek "Esbab-ı hezimet ve Felaketimiz" adıyla Tüccarzade İbrahim Hilmi tarafından 1328'de yayınlanmıştır.

alamadıklarından başlarının çaresine bakmışlar ve geriye tahliye imkânı bulamayınca birkaç arkadaşının yardımıyla harp sahasından uzaklaşabilme çabasına düşmüşlerdir. Hekimler kargaşalıktan sağlık malzemelerinin yerlerini bulamamış, suyu bulunan bir pansuman ve sargı yeri kuramamışlardı (Uzel 213).

Erkan-1 Harbiye Mirlivası Mehmet Ali Nüzhet “Balkan Harbinde” adlı eserinde Çorlu ve Lüleburgaz taraflarına Osmanlı birliklerinin çekilişi sırasındaki manzarayı şöyle anlatmaktadır:

Bulgarlar ileri hareketlerine tekrar başladıklarında ateşleriyle Osmanlı süvari fırkasını ordugâhı terke mecbur ettiğinden Osmanlı süvarileri Oğulpazar üzerine geri çekilmeye mecbur oldu. Arazi tufan gibi yağmur sebebiyle pek ıslak olduğundan süvari fırkası kumandanı topçusunun yarısını mandalarla çektirerek Çorlu üzerine sevk etmiş ve kalan topların koşum hayvanlarını (bargir) bir süvari bölüğünden alınan 8,10 hayvanla takviye etmiştir ki koşum malzemesi de yalnız adi halat ve iplerden ibaretti (Mehmet Ali Nüzhet 11-12).

Mehmet Ali Nüzhet, redif askerlerinin her türlü talimden yoksun, yorgunluk ve açlıktan ve kötü idareden maneviyatı bozulmuş redif askerlerinden oluşan bu birliklerin kumandasının da aralarında irtibat kuramadıklarından düzgün ve doğru bilgi alınamadığını anlatmaktadır.

Balkan Savaşları sırasında bölgede bulunup, sonradan izlenimlerini yayınlayan İngiliz gazeteci Bartlett’e göre, Türklerin yenilgisi şu sebeplerdendir: 1- Askeri teşkilatın fenalığı, harp hazırlıklarının eksikliği, 2- Harbin basit kurallarını bilmemeleri veya unutmuş olmalarıdır.³

Muharebe sahalarından birinde gerçekleşen Lüleburgaz muharebesi, biri amaçları uğrunda çarpışmak üzere 25 senedir hayret edilecek şekilde düzenlenmiş ve idare edilen Bulgar ordusu ile diğeri ihmal içinde çürümüş, miktarına güvenen ordu arasında cereyan etti (Bartlett 29).

Türkiye’nin Erkan-1 harbiyesi bulunması gereken faaliyetin altında idi. Zira silahların durumlarına, idareleri altındaki kıtaların sevk ve idaresi hakkında bilgileri, hızlı irtibat için bulunmuş yeni harp kaidelerine vâkıf değillerdi (Bartlett 30).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, Selda, “İngiliz Gazeteci Ellis Ashmead Bartlett’e Göre Balkan Yenilgisinin Sebepleri.” XIV. Uluslararası Askeri Tarih Kongresi (03-07 Aralık 2012). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2014. 627-641.

Türkiye başarılı olma ihtimali şüpheli ve tehlikeli bir anda zorla harbe sokuldu. Harp çıktığı zaman Trakya ordusu mevcudunun altındaydı. Çünkü Osmanlı kuvvetleri, imparatorluğun en uzak kısımlarına kadar dağılmış, hatta İtalyanların çıkarma yapmaları ihtimaline karşı en iyi 150 bin kişilik kıtası İzmir'deydi. Ancak, İtalya ile anlaşma sağladıktan sonra Trakya ordusunu takviye edebildi. Trakya ordusunu takviye edene kadar Bulgar saldırılarını oyalamak üzere sonradan oluşturulan bir ordu sevk edildi. Bu da tabii dağılmaya mahkûmdu (Bartlett 30-31).

Kolorduların bütünü birlikte manevra yapmaya alışık değildi. Kumandanları birbirini tanımıyor, arada hiç irtibat yoktu. Komutanlar bir araya gelip müzakere edip karar veremiyordu. Yani Erkân-ı Harbiye “tasavvur edilemeyecek derecede fena” kişilerden oluşuyordu. Bulgarların karşısına böyle adamları göndermek ancak felaketi davet etmektir (Bartlett 31). Komutanlar arasında fikir uyuşmazlığı olmasını Şark (Doğu) ordusu komutanı Abdullah Paşa da dile getirmektedir. Ekim ayında 3. Kolordu komutanı Mahmut Muhtar Paşa ile bir görüşmesinde ordu ve taarruz konusundaki düşüncelerini kendisine söylemiştir. Mahmut Muhtar Paşa, durumun olumlu olduğu ve taarruz edilmesi gerektiği görüşündedir. Abdullah Paşa ise böyle düşünmemektedir. Ona göre;

Durum taarruz için uygundur. Fakat yine bundan yararlanabilecek bir halde değiliz. Buna karşı ordumuzun henüz dört kolordusu bile bütün personeliyle istediğimiz hatta toplanamamıştır. Bu kolordular için ayrılan redif tümenlerinin daha gelmediğini bir tarafa bırakalım, askerini zamanında tamamlayamayan bu nedenle tümenleri mevcudu 4000-5000 kişi olması nedeniyle genel kuvveti 13000'i geçmeyen ve topçu cephanesi henüz Dersaadet'ten gelmeyen 2. Kolordu ancak yarın Kavaklı civarına gelebilecektir. Hele hava koşulları ve özellikle yolların durumu nedeniyle, değil toplarla yüklü arabaların geçmesi boş arabaların bile hareketine yeterince uygun değildir. Bu sebeplerden ordu genel kuvveti itibarıyla tamamıyla üstün ve hâkim bir mevcutta ve durumda sayılamaz (Abdullah Paşa'nın Balkan... 142-143).

diyerek, Paşa, ordunun taaruza geçmesi için şartların müsait olmadığını anlatmıştır. Devamında bütün hazırlıkların tamamlanmadan harekete geçilmesi durumunda büyük felaket yaşanabileceği fikrindedir.

Askeri birliklere gelince; onlarda acınacak haldeydi. İzmir'den kuvvetler sevk edilemeyince eksikler redif ve ihtiyat birliklerince giderilmeye çalışıldı. 25-45 yaş arası kişiler silahaltına alındı. Bunların büyük kısmı 15,20 senedir en küçük askeri hizmette bulunmamıştı.

Anadolu'nun her tarafından İstanbul'a toplandılar. Onlar daha önce görmedikleri yeni bir tarzda donatıldılar. Kendilerine kundura dağıttılar. Hâlbuki onlar kundura giymeye alışık değildi. Yeni ve son sistem silahlar verdiler. Kullanılması yolda öğretilenecekti. Ancak, onları doğrudan harbe sevk ettiler. Hatta hareket ettikleri sırada büyük kısmı taburlara bile ayrılmamıştı. Onları yekün itibarıyla "koyun" gibi sayarak vagonlara yığdılar ve gönderdiler. Çoğu subaysız olup, bulunması mümkün olan yerlerde subaylarını bulacaklardı. Gidecekleri yere vardıklarında mevkileri hakkında az bilgi alabildiler. Bunu başarabilmeleri kendi becerilerine kalmıştı. Birçoğu taburlarına, albaylarına, firkalarına katılamamışlardı. Tesadüfen idaresine alacak bir subaya rastlayana kadar alanlarda dolaşıyorlardı. (Bartlett 31-32). Bunlardan askerin, yeniliklere yabancı, acemi bir halde olduğu anlaşılmaktadır.

Harbin başında subay sayısı çok azdı. Kadroda yaklaşık 2 bin subay eksikti. Görev başındaki yetkililer de hizmeti ifaya yeterli değildi. İdareleri altındaki askerleri tanımıyorlar, askerler de onları bilmiyordu. Bundan, bu şekilde oluşan bir ordudan büyük hizmet beklenmeyeceği de kolaylıkla anlaşılıyordu. Çünkü birbirine güvenmedikleri gibi sancağa, vatana fedakarlık ve bedenen ve fikren de hizmet beklenemezdi (Bartlett 32).

Takdir edilecek bir tarzda sevk edilen, büyük kitleler manevraya alışık, yüksek sevk ve idareye dair bilgiye sahip subaylar tarafından idare edilen rakiplerine karşı gönderilen Osmanlı ordusu bu haldeydi (Bartlett 33).

Erzak, malzeme, cephane yığınlar halinde terk edilirken bir çok masraf yapılarak Almanya'dan getirtilen seyyar hastanelerden bazıları hiç açılmadan düşman eline geçmiş, bu hastanelerin personeli harekâtın seyri ile ilgili bilgi alamadıklarından canlarını güç kurtarabilmişlerdir. Ordu, Çatalca savunma hattında siperler kazıp tabya işleriyle uğraşırken, kolerayla karşı karşıya gelmiştir. İleri hattaki birliklerin ulaşımının karadan yapılması bütün orduyu yok edecek mahiyet aldığından, büyük bir kısım hasta trenlerle İstanbul'a gitmiş, böylece İstanbul'a da hastalık salgını bulaştırılmıştı. Durum, dünya kamuoyunda yankılar yaratmış ve İstanbul'daki sağlık ve eğitim kurumlarıyla beraber İngiltere Kızılhaç'ından, Mısır Hilal-i Ahmer'inden üçer hekimlik birer sağlık ekibiyle, üç

Alman hemşireden oluşan bir yardım hastanesi Yeşilköy'e gelmiş, Kızılay ile birlikte sınırlı da olsa yardım etmişlerdir (Uzel 213-214; Cesur, 50-51).

Edirne ve çevresinde savaş devam ediyordu. Osmanlı müstahfızları da tren hattının korunmasıyla görevlendirilmişti. Müstahfızlar, martin tüfekleri ile donatılmıştı. Askerler buldukları yerleri bırakarak kaçıyorlardı. Niçin kaçtıkları sorulduğunda Bulgarların çok kalabalık geldiklerini, dayanma olanağı kalmadığını, önce subayların kaçtıklarını, kendilerini yalnız bıraktıklarını anlatıyorlardı. Bunların içlerinde kırkbeş- elli yaşlarında askerler vardı. Hatta bir kısmı eline hiç silah almamış gibiydi. Bulgarların elinde bulunan seri ateşli silahlara karşılık martin ile savunma olanaksız ise de hiç olmazsa bunlardan bir parça olsun faydalanılırdı. Harpten kaçmak redif ve ihtiyatlara da bulaştı. Müslüman olmayanların kaçıışı bütün askerin düzenini bozdu. Kaçanlar, şehrin içerisinde toplanarak Sultan Selim hapishanesine gönderiliyordu. Ama sıkıyönetim mahkemelerince kaçan askerlere bir ceza verilmiyordu (Kazancıgil 18; Cesur 55).

Sırlara esir düşen Yüzbaşı Selanikli Bahri de anılarında, savaşın durumu ile ilgili bilgi vermekte, Sırp ordusu ile Osmanlı ordusunu karşılaştırmaktadır. Bahri, Sırp milletinin gelişmişlik seviyesinin Türklerden ileri olmadığını söylemekle beraber, özellikle Sırp askerlerinin okumayı öğrenmeleri için gayret gösterdiklerini yazmaktadır. Bunun için zorlanmaktadırlar. Örneğin, bir askerin memleketinden gönderilen harçlığı alması için postaneye gidip, makbuzu aldığına dair imza atması gerekiyor, atamaz ise yüzbaşı almasına izin vermiyordu. Sırp ordusunun hemen yüzde altmış okuma yazma biliyordu. Kömürcü denilen nakliye askerleri bir taraftan aracını sevk ederken diğer taraftan gazetesini okuyordu. Bahri bu manzarayı gördüğünde oldukça şaşırılmıştı (Bahri, *Balkan Harbinde Sırp...* 5).

Bahri Sırp ordusundaki subayların karışmadıklarını karışanların da ceza aldığını ifade etmektedir. Türk ordusunda ise bir düzenleme yapılacağı kanun çıkarılacağı zaman, çoğunlukla ordu ile temasta bulunan kişi ve subayları görevlendirmektedirler. Ordunun siyasetle ilgilenmesinin önüne geçmek için Bahri şu önerilerde bulunmaktadır. Vazifesini unutup da siyasi işlerle uğraşan zabitanın derhal vazifeden uzaklaştırılmasına ilişkin bir madde çıkarılırsa ve birkaç kişi bu şekilde askerlikten alınırsa bunun önüne geçilebilirdi (Bahri, *Balkan Harbinde Sırp...* 19-20).

Bahri, Sevkiyat konusunda da karşılaştırma yapmaktadır: “Bizde yollar muntazam olmadığı için ordumuzu bu harpte de bu vasitadan mahrum ettik. Seferberlik ilanında her tabura tekalif usulüyle verilen yularsız, torbasız, bazen

semersiz hayvanlarla o koca ordunun sevkiyat ve nakliyatını başa çıkarmak istedik. Fakat maalesef muvaffak olamadık. Bir kere hayvanlarda bakım ve beslenme noksan, harbin hemen yirminci günü hayvanlar mezardan çıkmış iskelete döndüler". Sırbistan ordusu arabalarını sahipleriyle birlikte orduya almıştır. Bir kere o araba sahibi kendi hayvanlarını kendi bakacağı için aç bırakmaz. İkincisi nalı düşerse derhal nallar, üşümesine izin vermez, üzerini örter. Bu yolla memleket için kıymetli olan hayvanları kazanır, ikincisi sevkiyat ve nakliyatı düzenli bir şekilde gerçekleştirir. *"Ben harbin bir çok safhasında bizim ordudaki hayvanların semerlerini üzerinden alarak kendilerine siper yapan mekkareciler gördüm. Gece sabaha kadar zavallı hayvanın sırtına kar yağar, bilâhare ondan müteessiren ölür gider. Aç kaldığı geceler ve günler başka"* (Bahri, *Balkan Harbinde Sırp...* 53-54).

Bahri, esir düşen askerlerin durumu ile ilgili de bilgiler sunmaktadır. *"Sırbistan'da üseranın suret-i iaşesi ne pek fena ne de pekiyi idi. Yevmiye siyah bir ekmekle koç etiyle pişirilmiş fasulye onların yevmi gıdasını teşkil ediyordu. Her nefere birer ufak tas verilmişti. Yemek zamanları gelince herkes kendi taşıyla kazanın başına gider yemeklerini alırlardı"*. Esirlerin belediye hizmetlerinde ücret verilmeden de çalıştırıldıklarını anlatmaktadır. Örneğin şehir ve kasabaların caddelerini süpürtüyorlardı (Bahri, *Balkan Harbinde Sırp...* 68-69).

Zaman zaman kötü davranışlardan şikâyetçi olunmaktadır.

Gün oldu hür olarak çıktık gezdik. Gün oldu kışla bahçesinde bile teneffüsümüze müsaade olunmadı. Bazı günler de oldu ki sokağa nazır pencerelerin açılması bile men edildi. Hele tifo hastalığının bir surette ortalığı kasıp kavurduğu zamanlarda Sırp askerlerini kışlalardan çıkarıp da bizim zabitan ve efradı iki aya yakın bir zaman ölüme mahkûm erbab-ı cinayet gibi kışlalara haps etmeleri ve müddet-i mezkûre zarfında yevmiye sekizer dokuzar neferin vefat etmesini ve ol miktar efradın hastalanması nazar-ı dikkate alınarak bir tabibin bile gönderilmemiş olması insaniyetin af edemeyeceği en büyük cinayetlerdendir. Bu müddet zarfında koğuşlarda yevmiye sekizer dokuzar Osmanlı askeri teslim-i enfas ederlerdi (Bahri, *Balkan Harbinde Sırp...* 75).

Yenilgiler sonrası Osmanlı ordusu için savaş alanında oldukça savaşın kötü yönünü gösteren olaylar meydana geliyordu. Bir Alman subayı Hadımköy'de şahit olduğu durumu şöyle anlatmaktadır.

Biraz önce dışarıdaydım. Yaklaşık 2000 aç asker geldi. Bunlara yiyecek verildi ve trenle İstanbul'a gönderildi. Düzinelercesi yere yıkılıyordu. İki asker, ölü gibi rayların arasında yatıyordu. Durumu bir doktora gösterdim ve dikkatini çektim. Sadece baktı yoluna devam etti. Hemen bir üçüncüsü de oraya düştü. Nihayet arkadaşları onları sırtladı ve bir eşya vagonuna bindirdiler. Diğerleri bakalım ne zaman onları takip edecek? Açlıktan baygın düşmüş olanlar da kolera hastası kabul ediliyor; çoğu kez adamın üzerine, gerçekten ölmüş mü diye muayene edilmeden kolera kireci dökülüyordu (Hochwaechter 51).

Savaştaki başarısızlıklarla ilgili olarak Vardar ordusu komutanı Zeki Paşa bazı değerlendirmeler yapmıştır. Birinci noktada siyasi hataların neler olduğu dile getirilmektedir. Buna göre; siyasetimiz savaş öncesinde Balkan ittifakını görüp anlayamadığı gibi siyasi tartışmalar ve devletlerarasında hakkımızda leh ve aleyhde olanları ayıramadı. Bu yüzden Osmanlı-Rus harbinden sonra devletlerin siyasi cereyanlarını incelemek gerekirken bu konuda da bir şey yapılmadı. Her devletin, istila, ekonomi, ırk gibi noktalarda durumlarını araştırarak çıkacak sonuca göre siyasi işleri planlamak, ona göre müttefikler sağlamak icabeder. Siyaseti idare edenler her hangi bir tehlikeli olaya karşı askeri duruma tamamen vâkıf olmalı, bunun için de barış zamanında hariciye ve harp yetkililerinin birbirleriyle daima temas halinde bulunması lâzımdır. Bu nokta önemlidir ancak, bizde henüz anlayamamıştır (Zeki 106-107).

Zeki Paşa, ordunun toplanma yerinin yanlış seçildiği ve taarruz emrinin de yanlış zamanda verildiği kanaatine sahiptir. Osmanlı ordusunun ruhi durumu ve mevcut kuvveti taarruzdan ziyade müdafaayı gerektirdiği halde, taarruza geçmek emri verildi. Orduda emir ve kumandadaki kuvvet ve nüfuzun belli suskunluğu bütün cephelerde önce lüzumsuz geri çekilmeye, sonra da bozguna sebep oldu. Ordunun eğitimi harpte başarıyı getiremeyecek kadar noksandı. Kumandanların pek çoğu tecrübesiz ve harp yöntemlerine yabancı idi. Piyade, süvari, topçu sınıfları görevlerine yerine getiremedi. Telgraf hatları bile gereğince kullanılmadı. Garp ordusu emrine verilen uçaklar dahi uçurulamadı. Karargâh ile ordunun diğer kesimleri arasında düzenli bir irtibat sağlanamıyordu (Zeki 108-109).

Sonuç olarak; Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti büyük bir yenilgiye uğrarken, savaşa sahne olan topraklarda yaşayan halk da acılar çekmiştir. Yaşanılanların yansıdığı hatıratların ortak vurgu yaptığı yerlerin aynı olduğu

görülmektedir. Bu eserlerde, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesinin nedenlerine dikkat çekilmiş olup şöyle özetlenebilir.

Özellikle Bulgarların başarısında, eğitilmiş topçu birliklerinin bulunması kuvvetlerin son haddine kadar mücadele eden piyade, iyi düzenleme ve idareye dair bilgili kumanda heyeti ve güçlü bir manevi kuvvete sahip bulunmaları etkili olmuştur. Osmanlı ordusuna gelince, cesaretinde şüphe olmamakla birlikte yeterli eğitim görmemiş piyade, eğitimsiz topçu, bilgisiz ve meydan muharebesinde gerekli irtibattan yoksun kumanda heyeti ve iâşe, idare, sağlık gibi çeşitli hizmetlerin tamamen bozukluğu Osmanlı ordusunun başarısızlığının sebepleri arasındadır.

KAYNAKÇA

Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı. Çev.

Hülya Toker, Semra Demirtaş ve Mustafa Toker. İstanbul: Alfa, 2012.

Aybars, Ergün. *Balkan Harbi (1912-1913), III/I*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1979.

Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Balkan Harbi (1912-1913). C.1. Ankara: ATASE, 1970.

Bahri. *Balkan Harbinde Sırp Ordusu*. İstanbul: Tanin Matbaası, 1329.

Bahri. *Balkan Harbinde Garb Ordusu*. İstanbul: Tanin Matbaası, 1331.

Balkan Harbi (1912-1913). C.1. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1970.

Baş, Ersan. "Balkan Harbinde Osmanlı Donanmasının İcra Ettiği Görev ve Hareket ile Sonuçlarının İncelenmesi." *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildiriler II*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2006. 429-457.

Barlett, Ellis Ashmead, *Eshab-ı Hezimet ve Felaketimiz Lüleburgaz Muharebesinde Nasıl ve Niçin Mağlub Olduk*. Mütercim. Ebu Nüzhet Hakkı. Dersaadet: Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1328.

Bekir Sıtkı. *Garp Ordusu Hareketi Cavid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu*. İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1331.

Belen, Fahri. *1912-1913 Balkan Savaşı*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı, 1971.

Cesur, Hafize. *Hatıratlar Işığında Türk Kamuoyunda Balkan Savaşları (1912-1913)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu İzzet Baysal Üniversitesi, 2008.

- Conk, Cemil. *Hatıraları, Balkan Harbi 1912-1913*. İstanbul: Türkiye, 1947.
- Çobanoğlu, Zeki. *Balkan Harbi Şark Ordusu'nun Hezimet, Birinci Nizamiye Kolordusu Hatıratından*. C.II. İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1332.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. C. III-IV. İstanbul: Eser Kültür, 1977.
- Hall, Richard C. *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*. Çev. M. Tanju Akad. İstanbul: Homer, 2002.
- Hayta, Necdet. *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912- 11 Ağustos 1913)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008.
- Hayta, Necdet. "Balkan Savaşları Sırasında Ege Adaları." *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri, 22-24 Ekim 2003*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2006. 255-274.
- Hochwaechter, G. V. *Türklerle Cephe Bir Alman Subayın Balkan Harbi Anıları "Bnb. G.v. Hochwaechter'in Savaş Günlüğü"*. Çev. Fahri Çeliker. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1979.
- Kılıç, Selda Kaya. "Birinci Balkan Savaşı Döneminde Sağlık Hizmetleri ve Koşulları." *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildiriler II. 22-24 Ekim 2003*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2006. 275-287.
- Kılıç, Selda, "İngiliz Gazeteci Ellis Ashmead Bartlett'e Göre Balkan Yenilgisinin Sebepleri", *XIV. Uluslararası Askeri Tarih Kongresi (03-07 Aralık 2012)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2014. 627-641.
- Kazancıgil, Ratip. *Hafız Rakım Ertür'ün Anularından Balkan Savaşında Edirne Savunması Günleri*. Kırklareli: 1986.
- Mehmet Ali Nüzhet. *Balkan Harbinde*. Dersaadet: Resimli Kitap Matbaası, 1331.
- Özdemir, Mehmet, "Balkan Savaşı'nda Gönüllü Birlikler." *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2005. 423-435.
- Uçarol, Rifat, "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu." *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1989. 257-277.
- Uzel, İlter. "İkinci Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri." *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1989. 206-237.
- Zeki. *1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım*. Dersaadet: Matbaa-i Askeriye, 1337.